

# PRIENIK HOMÍLIOU ZO ŽÁNROVO-TEXTOVÉHO ASPEKTU

**Katarína BIELEKOVÁ**

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Prešov, Slovenská republika

Skutočnosť, že Slovensko sa už vyše 20 rokov vyvíja v demokratickom spoločenskom zriadení predpokladá uvoľnenie náboženských pomerov a možnosť otvorene prezentovať vlastné religiózne stanovisko. Prechod do demokratického zriadenia priniesol so sebou riziko anarchie, v ktorej sa vábivosť zakázaného stráca. Očakávaný – formálny – „nárast kresťanov“ nekorešponduje s rovnakým množstvom veriacich žijúcich a cítiacich v zmysle pravých náboženských zásad. Zaznamenávame tendenciu vytvárať si vlastné (a upravené) teologické princípy, v súlade s ktorými je jednoduchšie nazývať sa slovom kresťan.

Správne nasmerovanie ponúkajú vydávané knižné publikácie z teológie, no výskum náboženských textov z hľadiska lingvistiky naďalej absentuje, aj keď je situácia prijateľnejšia ako pred rokom 1989. Vzniká aktuálnosť výskumu náboženských komunikátov (najmä z hľadiska synchronných existencií príslušných komunikačných sfér). Články, zborníky či knihy z oblasti náboženskej komunikácie sú skôr sporadickými publikáciami než pravidelnými periodikami. K jazykovedcom, ktorí sa vo sfére náboženskej komunikácie pokúsili otvoriť (a riešiť) isté lingvistické problémy patria napr. P. Liba, J. Sabol, J. Mlacek, F. Kočiš, J. Bosák, F. Ruščák, J. Pavlovič, M. Šimková, I. Očenáš, S. Očenášová. Samozrejme, aj mnoho iných autorov má zásluhu na tom, že veda ani v týchto okruhoch nestagnuje. Napriek tomu je počet publikácií neuspokojujúci a pribúdajúca literatúra sa považuje za vítaný prínos, ktorý zároveň podnecuje k novým otázkam.

V tomto smere nemôžeme nespomenúť jedného z najvýraznejších iniciátorov preferovania výskumu náboženského štýlu – J. Mistríka. Jeho štúdia *Náboženský štýl*<sup>230</sup> podnietila uvažovať o náboženskej komunikácii ďalších lingvistov a stala sa východiskom a prameňom, z ktorého sa následne čerpali námety na nasledujúce spracovanie. Táto štúdia poskytuje jeden z najkomplex-

---

<sup>230</sup> Pozri MISTRÍK, J. 1991. Náboženský štýl. In *Studia Academica Slovaca*. 20. Prednášky XXVII. letného seminára slovenského jazyka a literatúry. Red. J. Mistrík. Bratislava : Alfa, 1991. s. 163 - 175.

nejších prístupov ku skúmaniu (ne)existencie náboženského štýlu a jeho žánrov.

Z religiózneho hľadiska sa tejto problematike venuje (a venovalo) mnoho teológov, napr. Š. Faith, J. Korec, M. Šuráb, L. Petrík, A. Fabian.; L. Stanček<sup>231</sup> definuje homíliu ako „verejnú reč, ktorou sa ohlása Božie kráľovstvo“. Predstavuje dôležitú súčasť liturgie, lebo je konkrétnym slovom adresovaným poslucháčom. Homília je jedným z mála žánrov, ktoré sa počas liturgie obmieňajú; každá homília má byť jedinečná, hoci sa každoročne vzťahuje na rovnaké udalosti. Dôležitosť homílie nie je možné prehliadnuť, lebo pôsobí nielen na rozum, ale aj na city, dotýka sa všetkého, s čím človek denne prichádza do kontaktu. Preto je potrebné dôkladne skúmať homíliu nielen z hľadiska cirkevnej homiletiky, ale aj z lingvistického pohľadu.

Ak sme v úvode spomínali nedostatok výskumu náboženských textov z jazykovedného hľadiska, o to viac je nutné zvýrazniť absenciu rozborov žánrových znakov a vlastností homílie a jej textovej štruktúry. Homília je komunikátom metatextovej povahy vychádzajúcim z Biblie ako najdôležitejšieho prototextu. Prvoplánovo je realizovaná (v rámci liturgického obradu) ako ústny jazykový prejav. Nehovoríme však o monológ, lebo poslucháči reagujú istými (mimojazykovými) vyjadrovacími prostriedkami (prikývnutie, úsmev, napätie v pohľade, zívanie), ktoré sú pre kňaza spätnou väzbou kvality homílie. Homíliu definujeme ako virtuálny dialóg, ktorého prioritou je stratégia otázky. Prostredníctvom rečníckych otázok sa medzi publikom a kazateľom buduje bezprostrednejší vzťah „stierajúci“ prísne formálne bariéry.<sup>232</sup>

Homília nadväzuje na myšlienku perikopy,<sup>233</sup> s ktorou kňaz interpretačne (a persuazívne) pracuje. Napriek tomu, že homília a kázeň sa v širšom zmysle synonymicky zamieňajú, nejde o rovnoznačné termíny. Kázeň nevychádza z perikopy; jej náplňou sú aktuálne otázky spoločnosti, na základe ktorých rozlišujeme kázne podľa predmetu a charakteru (napr. sociálna, dogmatická).

Homília vzdeláva ľudí v oblasti viery, náboženských dejín a morálky, preto ju v zhode s J. Mistríkom<sup>234</sup> môžeme začleniť ku katechetickým žánrom náboženského štýlu. Nazdávame sa, že otázka (ne)existencie náboženského štýlu nemusí v súčasnej jazykovede predstavovať markantný problém; homília ako

---

<sup>231</sup> STANČEK, L. 2001. *Kňaz rétor*. 1. vyd. Spišské Podhradie : Spišská Kapitula, Kňazský seminár biskupa J. Vojtaššáka, 2001, s. 30.

<sup>232</sup> Pozri PAVLOVIČ, J. 2000. Problematika virtuálneho dialógu. In *Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Tyrnaviensis*. Trnava: Philologica Trnava, 2000. s. 71 - 75.

<sup>233</sup> Pozri VRABLEC, J. 1990. *Najplnšia forma kázne*. Bratislava: CMBF, 1990.

<sup>234</sup> Pozri MISTRÍK, J. 1991. Náboženský štýl. In *Studia Academica Slovaca*. 20. Prednášky XXVII. letného seminára slovenského jazyka a literatúry. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa, 1991. s. 163 - 175.

žáner si svoje miesto dokáže nájsť tak v teoreticky vymedzenom priestore náboženského štýlu, ako aj v široko chápanej oblasti náboženskej komunikácie. Na tomto poli vystupuje homília v pozícii náučného žánru rečníckeho štýlu. Najčastejšie sa buduje na princípe úvahy, a tá je útvárom výkladového slohového postupu. Spomedzi základných vlastností homílie (explikativnosť, kohéznosť, sukcesívnosť, gnómickosť, objektívnosť) sa črta explikativnosti presadzuje najvýraznejšie, lebo odкрýva súvislosť vecí, vniká do vzťahov, ktoré objasňuje.

Rečnícky štýl priradzuje homílii vlastnosti (verejnosť, oficiálnosť, písomnosť, monologickosť, prítomnosť adresáta, komunikatívna funkcia), z ktorých niektoré (písomnosť, monologickosť, prítomnosť adresáta) nevyklučujú svoje opozitá. Z formálneho hľadiska je homília prvoplánovo realizovaná ako verejný, ústny a oficiálny jazykový prejav.

Pocit oficiálnosti, resp. neoficiálnosti homílie podporujú (aj) koherentno-kohézne vzťahy v texte. Náboženské komunikáty sa vyznačujú veľmi frekventovanými väzobnými prostriedkami, či už lexikálneho, syntaktického alebo morfológického charakteru. Glutinačné hodnoty náboženských komunikátov poukazujú na vysoký stupeň kohézie textu. Rozdiely medzi jednotlivými glutinačnými stupňami sú malé, takže aj výsledné tempo homílie vnímame ako pravidelné a plynulé, predurčené na isté rečové konanie.

Komunikačný zámer homílie sa realizuje prostredníctvom ilokučného aktu, ktorý u publika vyvoláva (zväčša cielený) efekt (perlokučná zložka komunikačného aktu), ktorým je anticipované správanie adresáta. Cieľom homílie realizovanej v rámci liturgického poriadku je „interpretovať náboženský text, teda v istom zmysle poučiť, ale zároveň aj persuzívne pôsobiť“<sup>235</sup> na rozum, srdce, vôľu percipienta, ovplyvniť verbálne alebo neverbálne reakcie a správanie príjemcov. V tejto súvislosti je potrebné zistiť, akou silou sa elementárne ilokučné akty podieľajú na realizácii roly príslušnej homílie. „Vychádza sa z toho, že ilokučné sekvencie sú hierarchizované, že minimálne jeden z ilokučných aktov má dominantné postavenie.“<sup>236</sup> Homília je z pohľadu rečových aktov textom apelatívneho typu ilokučnej štruktúry, ktorá je užšie špecifikovaná na základe persuzívnej funkcie. Religiózna oblasť je veľmi citlivá na prijatie persuzívnych dôkazov, pretože sú zväčša založené na emocionálnych elementoch. Účinnosť nadobúdajú najmä prostredníctvom rôznych príkladov z ľudského života.

---

<sup>235</sup> SLANČOVÁ, D. 2001. *Základy praktickej rétoriky*. 1. vyd. Prešov : Náuka, 2001. s. 119.

<sup>236</sup> BAJZÍKOVÁ, E. – DOLNÍK, J. 1998. *Textová lingvistiká*. 1. vyd. Bratislava : Stimul, 1998. s. 44.

Aby bol komunikačný zámer úspešne dosiahnutý, musia byť využité vhodné jazykové (i mimojazykové) prostriedky. Úlohou kňaza je dobre odhadnúť, aký pomer neutrálnych, emocionálnych, príznakových a štylisticky zafarbených prvkov má uplatniť. Ak by sa kňaz snažil pracovať len s neutrálnymi prostriedkami, mohol by jeho prejav pôsobiť monotónne a nudne. Nadmerný výskyt expresívnych výrazových prvkov môže na druhej strane vyznieť rušivo. Je preto veľmi dôležité dbať na primeraný výber jazykových prostriedkov, čo neznamena, že do homiletického prejavu nesmieme zaradiť slangové slová, nárečové slová alebo slová záporného citového hodnotenia. Táto skupina výrazových prostriedkov si hľadá svoje miesto tam, kde je potrebné navodiť humornejšiu a ľahšiu atmosféru.

Homília realizovaná prostredníctvom jazykových výrazových prostriedkov dosahuje komplexnosť pomocou neverbálnych (mimojazykových) štýlém. Vystupujú ako sprievodné prostriedky, ktoré zdôrazňujú, dopĺňajú, ale aj nahrádzajú slová, vety a časti jazykového kontextu. K najdominantnejším paralingválnym prvkom uplatňovaným počas homílie či kázne patria kinetické výrazové prostriedky – mimika, vizika, gestika a plastika tela. Ide o oblasti, ktoré úzko súvisia s temperamentom človeka a jeho citovým zaangažovaním sa do priebehu liturgie. Extrovertnejší typ jedinca uplatňuje bohatšiu frekvenciu pohybov svalov tváre, čitateľnejšie vyjadruje svoje emócie, dokáže efektívnejšie pracovať s pohľadom a gestami.<sup>237</sup> Samozrejme, redundantnosť využitia mimojazykových prostriedkov vnímame (aj) v tejto sfére ako negatívny jav, ktorý sa dá prekonať dôslednou autoreguláciou.

Keďže najväčšie percento informácií prijíma človek zrakom, grafické výrazové prostriedky zohrávajú v liturgickom obrade dôležitú úlohu. Dokážu ovplyvniť citové prežívanie ľudí, preto sa rôznorodosť farieb (a ich symbolika) využíva v kolorike rúcha a v kolorike samotného chrámu. Stimulácia vnímania nie je podporovaná len vizuálnymi prvkami, ale aj čuchom, ktorý pôsobí na celkovú komunikačnú atmosféru. Medzi najvýraznejšie vonné látky používané v náboženskom priestore zaraďujeme tymián a myrhu, ktoré majú osviežujúce a upokojujúce účinky. Obe látky sa svojou špecifickou arómou stali prirodzenou súčasťou liturgického priestoru. Už v prvých storočiach po Kristovi (a zvyk je zachovaný do dnešných dní) sa kadidlom dymili obetné dary, čím predmety denného používania nadobúdali posvätný charakter. Podstatou aktu bol

---

<sup>237</sup> Pozri ŠKVARENINOVÁ, O. 2004. *Rečová komunikácia*. 2. vyd. Bratislava : SPN, 2004.

lustratívny zmysel – odháňanie diabla.<sup>238</sup> V spojitosti s homíliou sa v latinskom i východnom obrade zvykne dymenie s prídavkom tymianu použiť pred hlásaním evanjelia, čo jasne naznačuje ovplyvnenie (či navodenie) príjemného emocionálneho stavu poslucháčov.

Neverbálne výrazové prostriedky dotvárajú spolu s jazykovými prvkami a suprasegmentálnymi javmi celkovú podobu homílie. Ostáva nám dúfať, že možnosť prezentovať vlastné vierovyznanie a religiózne úvahy nepodľahne kvantite vydávaných publikácií, ale primárny dôraz sa nasmeruje na obsahovú stránku homílie, čo zákonite predpokladá dobre zvládnutú formu. Len prostredníctvom nej je kňaz schopný vyjadriť svoje myšlienky na takej úrovni, aby sa ich plánovaný zámer nezmenil do negatívnej podoby, ale aby homília pôsobila ako jednoliaty a zmysluplný komplex schopný osloviť poslucháčov.

## Zoznam bibliografických odkazov

- BAJZÍKOVÁ, E. – DOLNÍK, J. 1998. *Textová lingvistika*. 1. vyd. Bratislava : Stimul, 1998. s. 44. ISBN 80-85697-78-5.
- BOHÁČ, V. 1994. *Liturgika II. Prešov*. 1. vyd. Prešov : Spolok biskupa Petra Pavla Gojdiča, 1994. 111 s. ISBN 80-8068-445-6.
- FABIAN, A. – VRABLEC, J. 2001. *Homiletika I. – II. základná a materiálna*. 1. vyd. Trnava : SSV, 2001. 433 s. ISBN 80-7162-339-3.
- KOČIŠ, F. 1998. Východiská konštituovania náboženského štýlu. In *Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Tyrnaviensis*. Trnava : Philologica Trnava, 1998. s. 19 - 27. ISBN 80-8082-324-5.
- KÚTNIK ŠMÁLOV, J. 1998. *Litánie loretánske*. 1. vyd. Bratislava : Lúč, 1998. 463 s. ISBN 80-7114-210-7.
- MIHALKOVÁ, G. 2008. Problematika prezentácie hodnôt v časti zo slovenských prozaických textov publikovaných v 21. storočí. [elektronický zdroj]. In *Slovo - obraz - zvuk I : duchovný rozmer súčasnej literatúry. Literárnovedné štúdie*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2008. ISBN 80-8094-330-1. s. 277 – 282.
- MISTRÍK, J. 1991. Náboženský štýl. In: *Studia Academica Slovaca*. 20. Prednášky XXVII. letného seminára slovenského jazyka a literatúry. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa, 1991. s. 163 - 175. ISBN 80-88982-25-1.

---

<sup>238</sup> Pozri BOHÁČ, V. 1994. *Liturgika II. Prešov*. 1. vyd. Prešov : Spolok biskupa Petra Pavla Gojdiča, 1994.

- PAVLOVIČ, J. 2000. Problematika virtuálneho dialógu. In: *Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Tyrnaviensis*. Trnava: Philologica Trnava, 2000. s. 71 - 75. ISBN 80-969184-0-0.
- SLANČOVÁ, D. 2001. *Základy praktickej rétoriky*. 1. vyd. Prešov: Náuka, 2001. s. 119. ISBN 80-89038-04-2.
- STANČEK, Ľ. 2001. *Kňaz rétor*. 1. vyd. Spišské Podhradie: Spišská Kapitula, Kňazský seminár biskupa J. Vojtaššáka, 2001, s. 30. ISBN 80-7142-081-6.
- ŠKVARENINOVÁ, O. 2004. *Rečová komunikácia*. 2. vyd. Bratislava: SPN, 2004. 278 s. ISBN 80-10-00290-9.
- VRABLEC, J. 1990. *Najplnšia forma kázne*. Bratislava: CMBF, 1990. 116 s. ISBN 80-7142-046-8.
- ZOZUĽAK, J. 2001. Dôležitosť kázne. In: *Odkaz sv. Cyrila a Metoda* (Mesačník Pravoslávnej cirkvi na Slovensku), 47, 2001. s. 25 - 26. ISSN 0139-9012.
- ZVALENÁ, E. 2009. Žánrové parametre evanjelia. In: *Varia XVI. Zborník materiálov zo XVI. kolokvia mladých jazykovedcov konaného 8. – 10.11.2006 v Častej – Papierničke*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV v Bratislave a Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave, 2009. s. 551 – 558. ISBN 80-89037-04-6.

## OVERVIEW OF A SERMON FROM THE GENRE-TEXT ASPECT

Katarína BIELEKOVÁ, lecturer, Faculty of Arts, University of Presov in Presov, Ul. 17. novembra 1, 081 78 Presov, Slovakia, bielekova@azet.sk, 00421566783374

### **Abstract**

The homily is a speech or a piece of writing of the metatext type following from the Bible which is considered to be the most relevant prototext. The homily educates people in the sphere of religion, church history and morality. From the formal point of view, the homily is primarily realized as a public, oral, official speech act. The homily performed with the use of verbal means of expression achieves the complexity by the use of non-verbal (paralinguistic) stylemes.

### **Key words**

Sermon, composition of the sermon, coherency, verbal and non-verbal means of the sermon, theology.